

В. О. Кобликкандидат педагогічних наук,
старший викладач кафедри педагогіки та освітнього менеджменту
Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини

СТРУКТУРНО-ФУНКЦІОНАЛЬНА МОДЕЛЬ ВИХОВАННЯ ЦІННІСНОГО СТАВЛЕННЯ ДО ПРАЦІ У ПІДЛІТКІВ

У статті розкривається методика діагностування вихованості у підлітків і ціннісного ставлення до праці. Компоненти моделі виховання ціннісного ставлення до праці в учнів підліткового віку зазнали різких змін, але в них існують як негативні (невизнання суспільних обов'язків, самовпевненість, агресивність, відсутність ідеалів, втрата романтизму, зниження значущості загальнолюдських чеснот), так і позитивні здобутки (соціальна невимушеність, впевненість у собі, розкутість і можливість бути самим собою, прагнення до успіху, неординарності, творчості).

Важливим складником змісту виховання особистості є формування в неї ціннісного ставлення до праці, яке передбачає усвідомлення дітьми та учнівською молоддю соціальної значущості праці, розвинену потребу у трудовій активності, ініціативність, схильність до підприємництва; розуміння економічних законів і проблем суспільства, шляхів їх розв'язання, готовність до творчої діяльності, конкурентоспроможності й самореалізації в умовах ринкових відносин, сформованість працелюбності й мобільності як базових якостей особистості.

Трудове виховання є системою виховних впливів, мета яких полягає у морально-психологічній підготовці учнів до майбутньої професійної діяльності. Високий рівень її розвитку передбачає оволодіння особистістю загальними основами наукової організації праці, вмінням визначати мету, розробляти реальний план її досягнення, організувати своє робоче місце, раціонально розподіляти сили і засоби з метою досягнення бажаного результату.

Обґрунтовуються характерні особливості виховання в учнів підліткового віку ціннісного ставлення до праці. Вихованість у підлітків ціннісного ставлення до праці розглядається як результат цілеспрямованого і систематично здійснюваного процесу формування у підлітків такого особистісного утворення, яке характеризує місце трудової діяльності в загальній системі цінностей індивіда та виявляється в їхньому бажанні сумлінно, відповідально та активно проводити позаурочну добродійну трудову діяльність, яка є безкорисливою та добровільною на користь інших людей. За критеріями (емоційно-мотиваційний, когнітивний і діяльно-практичний) і рівнями (високий, середній і низький) представлено результати діагностики. Встановлено певні відмінності у результатах діагностування підлітків за віковими та гендерними особливостями.

Ключові слова: методика діагностування, рівні ціннісного ставлення до праці, критерії, діагностування, модель, показники.

Постановка проблеми. Вихованість у підлітків ціннісного ставлення до праці ми розглядаємо як результат цілеспрямованого і систематично здійснюваного процесу формування у підлітків такого особистісного утворення, яке характеризує місце трудової діяльності в загальній системі цінностей індивіда та виявляється в їхньому бажанні сумлінно, відповідально та активно проводити позаурочну добродійну трудову діяльність, що є безкорисливою та добровільною на користь інших людей. При цьому досить важливо визначити результати цього процесу, здійснивши діагностику [1, с. 448].

Відповідно до специфіки об'єкта і предмета нашого дослідження важливим його завданням є вивчення рівня вихованості у підлітків ціннісного ставлення до праці. Вихованість у наукових джерелах розглядається як результат виховання [2, с. 248]. У зв'язку з цим у дослідженні постає

питання щодо побудови моделі виховання ціннісного ставлення до праці в учнів підліткового віку у позаурочній добродійній діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розглядаючи основні підходи до визначення та вивчення результатів виховання особистісних якостей, Л. Проколієнко, Д. Ніколенко, І. Зверева, Л. Коваль, П. Фролов та інші зазначають, що феномен вихованості вирізняється великою складністю і розглядається в різних аспектах. Вихованість є найважливішою психолого-педагогічною та соціально-психологічною характеристикою особистості, вона неподільно пов'язана з усіма її сторонами, відбиває ступінь її всебічності та гармонійності [2, с. 248].

Мета статті – охарактеризувати компоненти моделі виховання ціннісного ставлення до праці в учнів підліткового віку у позаурочній добродійній діяльності та розкрити методику діагностування

вихованості у підлітків ціннісного ставлення до праці в процесі позаурочної добродійної діяльності.

Виклад основного матеріалу. На основі проведеного аналізу результатів констатувального етапу експерименту ми встановили, що підлітки експериментальної і контрольної груп здебільшого мають низький і середній рівні вихованості ціннісного ставлення до праці. Такі результати насамперед можна пояснити загальною соціально-економічною ситуацією у країні, коли учні спостерігають культ грошей, а не праці; відсутністю цілеспрямованого процесу трудового виховання учнів і системи їхнього залучення до суспільно-корисної праці. Тому виникає необхідність в оптимізації процесу виховання ціннісного ставлення до праці в учнів підліткового віку, яку ми розглядаємо як вибір найбільш вдалих за цих обставин моделі, змісту та педагогічних умов.

У зв'язку з цим у дослідженні постає питання побудови моделі виховання ціннісного ставлення до праці в учнів підліткового віку у позаурочній добродійній діяльності. В основу моделювання як науково-експериментального методу покладено ідею розглядати його як теоретичне чи практичне дослідження об'єкта чи процесу, в якому безпосередньо вивчається не сам об'єкт пізнання, а допоміжна штучна або природна система, яка перебуває в деякому об'єктивному відношенні із об'єктом пізнання, здатна його замінити в певному відношенні, а при дослідженні в підсумку дає інформацію про сам модельований об'єкт (процес). Моделювання ґрунтується на методах теорії подібності.

Найбільш поширеною у педагогіці є модель, в основі якої лежать сутнісні взаємозв'язки і відносини між компонентами системи. Структурні подання різного роду дозволяють розділити складну проблему з великою невизначеністю на більш дрібні, які краще піддаються аналізу. Структурно-функціональна модель виховання ціннісного ставлення до праці у підлітків характеризується органічною єдністю таких її блоків: цільового (мета, завдання), методологічного (науково-педагогічні підходи, принципи, суб'єкти виховання), змістового (зміст позаурочної добродійної діяльності, педагогічні умови), процесуально-технологічного (форми організації добродійної діяльності; методи виховання; засоби виховання) та діагностико-результативного (критерії, показники і рівні вихованості ціннісного ставлення до праці в підлітків у добродійній діяльності).

Перед тим, як охарактеризувати модель детальніше, відобразимо її (рис. 1).

В основу мети покладено ідею про ідеальне передбачення у свідомості людини очікуваних кінцевих результатів, на здобуття яких спрямована діяльність особистості або соціальної групи. Ознаками мети виховання є:

- мета завжди характеризується усвідомленістю, є феноменом свідомості;
- мета спрямовує й регулює виховну діяльність;
- мета реалізується у діяльності, через неї втілюється у результат;
- впровадження мети відбувається як розкриття в послідовну систему виховних завдань.

Відповідно до цих ознак метою нашого дослідження є виховання ціннісного ставлення до праці в підлітків у добродійній діяльності. Визначимо завдання, під якими розуміємо конкретизацію сформульованої мети. Визначена нами мета дозволила виокремити такі виховні завдання: усвідомлення підлітками необхідності у здійсненні добродіянь; оволодіння учнями такими поняттями, як «праця» (особистісна і суспільна цінність), «працелюбність», «добродійна діяльність»; набуття ними досвіду добродійної трудової діяльності.

З огляду на відсутність розроблених теоретико-методологічних засад досліджуваної проблеми структурно методологію дослідження представляємо у вигляді послідовної сукупності таких основних складників: підходи, принципи та методи дослідження. В основу виховання ціннісного ставлення до праці в підлітків у позаурочній добродійній діяльності покладено такі підходи: аксіологічний, системний, особистісно зорієнтований, діяльнісний. Усвідомлюємо, що науково-педагогічний підхід має загально-педагогічне положення, яке забезпечує організованість процесу на виховання суб'єктів.

Цілісність моделі виховання ціннісного ставлення до праці у добродійній діяльності забезпечується стійкими взаємозв'язками – принципами. Принцип (лат. "principium" – «початок», «основа») – це твердження, яке сприймається як головне, найважливіше, суттєве, неодмінне [191, с 693]. Пріоритетними принципами, спрямованими на виховання у підлітків ціннісного ставлення до праці у добродійній діяльності, в нашій моделі були принцип цілеспрямованості, гуманізації, виховання у колективі, виховання у праці, урахування вікових та індивідуальних особливостей підлітків, систематичності і послідовності, поєднання педагогічного керівництва з ініціативою учнів [8].

Поняття «суб'єкт» займає важливе місце у педагогічній науці, оскільки передбачає прагнення індивіда змінювати світ. Суб'єкт – свідомо дійова особа. Суб'єкт у своїх діяннях, в актах своєї творчої самодіяльності не тільки виявляється – він у них зростає і визначається. В основі нашої моделі суб'єктами виховання є самі підлітки, педагоги та інші дорослі, які активно взаємодіють між собою, організовуючи добродійну позаурочну діяльність, забезпечують процес виховання ціннісного ставлення до праці у підлітків.

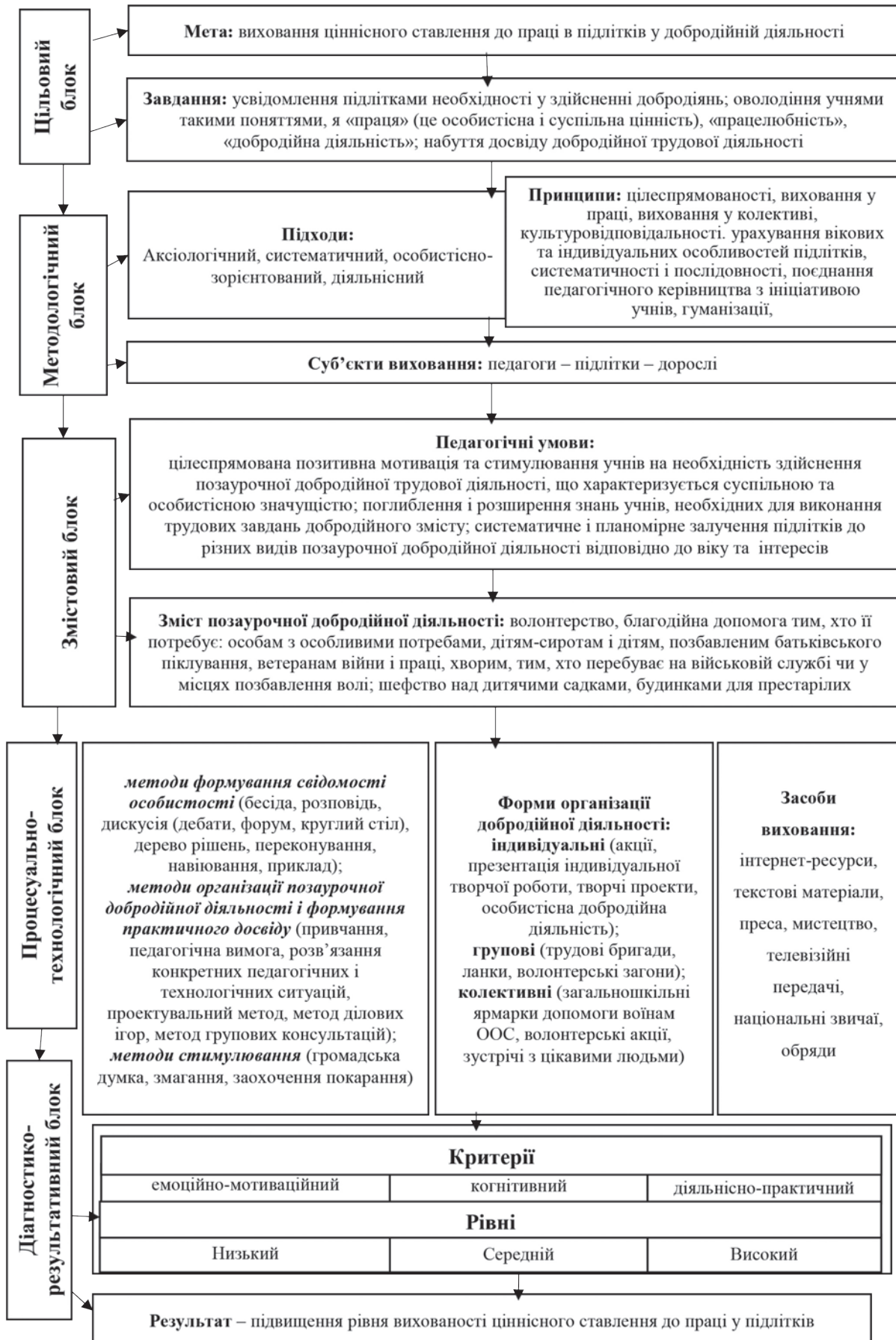

Рис. 1. Модель виховання в підлітків ціннісного ставлення до праці у добродійній діяльності

Основою педагогічної моделі виховання ціннісного ставлення до праці у так званому змістовому блоці є зміст позаурочної добродійної діяльності та педагогічні умови її виховання. Традиційно зміст виховання відображався за напрямками (видами, частинами) виховання. Зокрема, С. Максим'юк пропонує таке розуміння змісту виховання: «Зміст виховання відображає в єдності такі складники: розумове, моральне, трудове, естетичне, фізичне виховання. Кожен із цих напрямів має свій зміст і завдання. У зміст виховання входять також утвердження позитивних рис національного характеру і усунення чи запобігання рис негативних» [7, с. 670].

Н. Мойсеук подає таке визначення змісту виховання: «Зміст виховання – це система таких напрямів виховання як розумове, моральне, трудове, естетичне, фізичне, економічне, екологічне, національне» [8, с. 616]. Отже, зміст виховання визначається прийнятими в суспільстві цінностями (вартостями) та їх інтерпретацією, а тому презентується як явище складне і багатогранне, що включає в себе як традиційні, так і нові елементи, продиктовані часом. Для нашого дослідження важливою особистісною вартістю є ціннісне ставлення учнів до праці.

До змісту позаурочної добродійної діяльності, яка буде забезпечувати виховання ціннісного ставлення до праці у підлітків, ми відносимо волонтерство, благодійну допомогу тим, хто її потребує: особам з особливими потребами, дітям-сиротам і дітям, позбавленим батьківського піклування, ветеранам війни і праці, хворим, тим, хто перебуває на військовій службі чи у місцях позбавлення волі; шефство над дитячими садками, будинками для престарілих тощо. Більш повно ці види і напрями добродійної діяльності ми розкрили у підрозділах роботи. Як показує аналіз довідникової літератури, термін «умова» трактується як необхідний фактор, що визначає чи робить можливим досягнення певного стану явища, а також фактор, який збільшує його ймовірність [5, с. 441].

Стверджуючи важливість педагогічних умов, О. Дубасенюк зазначає, що вони визначають обставини процесу виховання, які є результатом відбору, конструювання та застосування елементів змісту, методів, засобів виховання для досягнення поставленої цілі [4, с. 483]. До педагогічних умов, за яких оптимізується виховання ціннісного ставлення до праці у підлітків, відносимо цілеспрямовану позитивну мотивацію та стимулювання учнів на необхідність здійснення позаурочної добродійної трудової діяльності, що характеризується суспільною та особистісною значущістю; поглиблення і розширення знань учнів, необхідних для виконання трудових завдань добродійного змісту; систематичне і планомірне залучення підлітків до різних видів позаурочної добродійної діяльності відповідно до віку та інтересів.

До процесуально-технологічного блоку моделі віднесено форми організації добродійної діяльності, методи та засоби виховання у підлітків ціннісного ставлення до праці. Форми організації добродійної діяльності характеризується насамперед складом учасників; місцем і тривалістю проведення виховної роботи; характером відповідної діяльності вихованців і послідовністю дій, що її складають; способами керування учнями з боку вихователя. Форми організації виховання перебувають у безпосередньому зв'язку з методами виховання, маючи спільну з ними істотну ознаку. Це певним чином організована взаємодія між вихователем і вихованцями. Форми організації добродійної трудової діяльності можна поділити на загальні та спеціальні.

Ще одним структурним компонентом розробленої нами моделі є методи виховання. Найчастіше науковці характеризують методи виховання як шляхи і способи взаємопов'язаної діяльності вихователя і вихованців, спрямованої на досягнення виховних цілей. Використання того чи іншого методу виховання залежить від конкретної педагогічної ситуації. Тому, якщо вести мову про класифікацію методів виховання, то і тут немає одностайної думки науковців. Так, Т. Коннікова основні методи морального виховання поділяє на методи формування суспільно-корисної діяльності, використання творчої гри, змагання, а також методи формування моральної свідомості: розповіді, лекції, бесіди, диспути на етичні теми [3, с. 13].

В основу методів виховання ціннісного ставлення до праці у підлітків ми поклали таку класифікацію: методи формування свідомості особистості (бесіда, розповідь, дискусія (дебати, форум, круглий стіл), дерево рішень, переконування, навіювання, приклад); методи організації позаурочної добродійної діяльності і формування досвіду добродіяння (привчання, педагогічна вимога, розв'язання конкретних педагогічних і технологічних ситуацій (проектувальний метод, метод ділових ігор, метод аналізу виховних ситуацій, метод групових консультацій); методи стимулювання (громадська думка, змагання, заохочення, покарання).

Розглянемо можливості використання кожної групи методів виховання для виховання ціннісного ставлення до праці у підлітків.

Бесіда – один із активних методів виховання в учнів ціннісного ставлення до праці, адже, застосовуючи етичну бесіду, вчитель звертає увагу підлітків на необхідність здійснення добродійної діяльності, наводить цікаві приклади її здійснення із різними групами людей.

Розповідь – це метод виховання, який передбачає опис подій і фактів, які стосуються добродіяння з метою формування свідомості учнів. Здебільшого вона застосовується у роботі з учнями підліткового віку. Це може бути розповідь воїна української армії, який служить в АТО,

розповідь керівника волонтерської групи, працівника школи-інтернату тощо.

Переконування – це метод виховного впливу, за допомогою якого вихователь звертається до свідомості, почуттів, життєвого досвіду дітей з метою формування свідомого ставлення до здійснення добродійної трудової діяльності на користь усім, хто її потребує.

Навіювання – це метод психологічного впливу вихователя на учня або групу осіб, розрахований на безперечне сприйняття істини незалежно від їхніх думок і волі. За способами впливу на особу виділяють такі види навіювання: пряме навіювання (команда, наказ, навіювання-настанова, розпорядження). Воно характеризується тим, що слово педагога, висловлене в імперативній формі, без аргументації, зумовлює відповідну «виконавчу» поведінку учнів. Прикладом такого опосередкованого навіювання може бути звернення директора будинку для дітей-сиріт із натяком надати допомогу у виготовленні дитячих іграшок.

Характеризуючи останню ланку процесуального блоку, варто зазначити, що в нашій моделі до засобів виховання ціннісного ставлення до праці у підлітків віднесено інтернет-ресурси, текстові матеріали (оголошення, реклама), пресу, телевізійні передачі, національні звичаї та обряди.

За допомогою інтернет-ресурсів підлітки можуть дізнатися про нагальні потреби у наданні допомоги конкретній людині, отримати інформацію відповідно до свого запиту. Преса як друкований засіб масової інформації (періодичні друковані видання) дає змогу бути поінформованим про позитивні приклади організації учнями різних шкіл добродійної діяльності. Прикладом цього є актуальна преса про бойові дії ООС («Преса України»), Міська спеціалізована молодіжна бібліотека «Молода гвардія». Вони можуть передаватися за допомогою телевізійних передач, які трактуються як змістовно завершена частина програми ТБ з відповідною назвою, обсягом трансляції, авторським знаком, як цілісний інформаційний продукт, метод виховання особистісних поглядів.

Останнім блоком нашої моделі є діагностико-результативний. Сюди віднесено критерії, показники, рівні та результат. Діагностика вихованості у підлітків ціннісного ставлення до праці насамперед передбачає вирішення таких завдань: 1) визначення критеріїв, показників і методів діа-

гностики, які дають змогу розкрити рівні вихованості ціннісного ставлення до праці; 2) виділення рівнів вихованості у підлітків ціннісного ставлення до праці; 3) перетворення якісних критеріїв і показників у кількісні, що дозволяє здійснювати математичний і статистичний аналізи отриманої педагогічної інформації [2, с. 248].

Висновки і пропозиції. Роблячи підсумки, необхідно виокремити одним із найважливіших завдань виховання у підлітків ціннісного ставлення до праці процедуру діагностування найбільш поширеними методами та методиками. Обрані критерії визначені показниками та рівнями вихованості ціннісного ставлення до праці в учнів основної школи: високий, середній і низький. Тому процес виховання у підлітків ціннісного ставлення до праці перебуває у прямій залежності від організації процедури діагностування цього особистісного утворення при врахуванні вікових особливостей дітей, їхньої участі у добродійній трудовій діяльності.

Перспективи подальшого дослідження вбачаємо у проблемах об'єктивних критеріїв вихованості, що продовжує залишатися предметом палких дискусій.

Список використаної літератури:

1. Коблик В.О. Діагностування вихованості у підлітків ціннісного ставлення до праці. *Науковий журнал «Молодий вчений»*. № 10(50) жовтень 2017 року. С. 448–452.
2. Коблик В.О. Методика діагностування рівня вихованості у підлітків ціннісного ставлення до праці. *Психолого-педагогічні проблеми сільської школи*. 2017. Вип. 57. С. 248–255.
3. Конникова Т.Е. Проблема методів нравственного воспитания школьников. *Советская педагогика*. 1975. № 1. С. 13.
4. Мойсеюк Н.Є. Педагогіка : навч. посіб. для студ ВНЗ. Вид. 4-те, доп. Київ, 2003. 616 с.
5. Максимюк С.П. Педагогіка : навч. посіб. Київ : Кондор, 2009. 670 с.
6. Практикум із педагогіки : навч. посібник. / за ред. О.А. Дубасенюк. Вид. 3-тє, доп. і перероб. Київ : Центр навч. літ., 2004. 483 с.
7. Словник української мови: в 11 т. / редкол.: І.К. Білодід (голова) та ін. Київ : Наукова думка, 1979. Т. 10. С. 441.
8. Фельдштейн Д.И. Проблемы возрастной и педагогической психологии. Москва : Межд. пед. академия, 1995. 365 с.

Koblyk V. Structurally functional model of education of values attitude to work in adolescents

This article opens the method of diagnosing the upbringing of adolescents values of work, also reveals the components of the model of education values of adolescents in adolescents has undergone drastic changes, but in these changes exist as negative (non-recognition of social responsibilities, self-confidence, aggression, lack of ideals, loss of romanticism, reduction of significance of universal virtues) and positive achievements (social ease, self-confidence, freedom and the ability to be yourself, the desire for success, originality, creativity).

An important component of the content of personal education is the formation of a valued attitude to work, which involves awareness of children and students of the social significance of work, a developed need for work,

---

initiative, propensity to entrepreneurship; understanding of economic laws and problems of society, ways to solve them, readiness for creative activity, competitiveness and self-realization in market relations, the formation of diligence and mobility as basic personality traits. Labor education is a system of educational influences, the purpose of which is the moral and psychological preparation of students for future professional activities.

The high level of its development presupposes as basic personality mastering of the general bases of the scientific organization of work, ability to define the purpose, to develop the real plan of its achievement, to organize the workplace, rationally to distribute forces and means for the purpose of as basic personality achievement of desirable result. Characteristic features of upbringing of adolescents' values to work are substantiated.

Adolescents' upbringing of values to work is considered as a result of purposeful and systematically carried out process of formation in teenagers of such personal education which as basic personality characterizes a place of work in the general system of values of the individual, responsibly and actively carry out extracurricular charitable work that is selfless and voluntary for the benefit of others. According to the criteria (emotional-motivational, cognitive and activity-practical) and levels (high, medium and low) the results of diagnosis are presented. There are some differences in the results of diagnosing adolescents by age and gender.

Key words: *diagnosing, model, method of diagnosing, value attitude to work, criteria, indicators, levels.*